

БУТАКОВА Є.А.

ВИНОРОБСТВО І ВИНОГРАДАРСТВО У БУДЖАКУ (КІН. ХІХ – ПОЧ. ХХ СТ.) ЗА МАТЕРІАЛАМИ ФОНДУ АККЕРМАНСЬКОЇ ПОВІТОВОЇ ЗЕМСЬКОЇ УПРАВИ ІЗМАЇЛЬСЬКОГО АРХІВУ

Простежено розвиток і проаналізовано чинники, що на нього впливали, виноградарської і виноробної галузі сільського господарства Буджаку (Південної Бессарабії) наприкінці ХІХ - на початку ХХ ст. на документах фонду Аккерманської повітової земської управи Ізмаїльського архіву.

Ключові слова: виноробство, Аккерманська управа, земство, сільське господарство України.

Рассмотрено развитие и проанализированы факторы, на него влияющие, виноградарской и винодельческой отрасли сельского хозяйства Буджака (Южной Бессарабии) в конце ХІХ – в начале ХХ века на документах фонда Аккерманской уездной земской управы Измаильского архива

Ключевые слова: виноделие, Аккерманская управа, земство, сельское хозяйство Украины.

There are investigated and analysed factors of development of vine branch of the agriculture of Budchack (South Bessarabia) at the end of ХІХ – beginning of ХХ cent. based on the documents of Accerman zemskoy upravu of Ismail archive.

Key words: vine production, Accerman uprava, zemstvo, Ukrainian agriculture.

Відповідно до «Положення о земских губернских и уездных учреждениях» від 1.01.1864 р. на тій частині земель Південної Бессарабії, що після Паризького миру 1856 р. залишилися у складі російської корони, було введено новий адміністративний розподіл. Серед нових адміністративних установ була і Аккерманська повітова земська управа, що була заснована у 1869 р.

Управа займалася розкладкою і збиранням земських натуральних і грошових повинностей з лісів, земель, наглядала за промисловістю, сільським господарством, торгівлею, розвитком бджільництва, виноградарства і виноробства, народною освітою, станом шляхів і мостів.

Після того, як у 1918 р. українське Придунав'я опинилося під владою Румунії,

діяльність управи продовжилася на нетривалий термін – до її скасування у 1919 р.

Документальні матеріали Аккерманської повітової земської управи за 1869-1920 рр. у кількості 434 од.зб. потрапили до Ізмаїльського архіву з Ізмаїльської обласної контори по поверненню майна у 1945 р. У 1954 р. з Центрального державного історичного архіву Молдавської РСР до Ізмаїльського архіву надійшло 15 од.зб. за 1899-1917 рр. З двох попередніх описів у 1971 р. було складено один опис у кількості 454 одиниць за 1869-1919 рр.

До складу фонду Аккерманської повітової земської управи входять документи про склад і стан населення, наявність і чисельність заводів, фабрик і промислових підприємств, свідчення про землеробство, урожайність,

стан тваринництва, доповіді, звіти про розвиток виноградарства і виноробства. У фонді Аккерманської повітової земської управи містяться різноманітні за видами джерела – статистичні, діловодні, нормативні – які висвітлюють проблему стану і розвитку виноградарської і виноробної справи у Південній Бессарабії на рубежі XIX-XX ст. з різних боків.

Документи фонду з виноградарства і виноробства жодного разу не були темою окремого дослідження, хоча і залучалися до праць як вітчизняними, так і зарубіжними вченими при дослідженні ними господарства Південної Бессарабії.

Найбільш цікавими та інформативними з поставленої проблеми у фонді виявилися справи №№ 135 і 153, покладені в основу даного дослідження. Справа № 135 «Сведения о наличии виноградников, состоянии виноградарства и виноделия в селах уезда. 1891 – 1900 гг.» обсягом 260 аркушів містить інформацію про стан виноградарства і виноробства по волостях Аккерманського повіту, стосовно питання запровадження акцизу і захисту виноградників від філоксери. Документи справи № 153 (обсяг 472 арк.) «Доклады земского виноградаря об устройстве опытно-показательных виноградников и мероприятиях по расширению питомников, переписка с сельскими и волостными правлениями уезда о пересылке им саженцев винограда. 1912-13 гг.» сконцентровані навколо проблеми заснування дослідно-показових і субсидованих виноградників у зазначеному повіті.

Виноробство і виноградарство Південної Бессарабії мало давню історію: більшу частину виноградників у цій місцевості становили ті, що з'явилися ще за турецького правління. Після турків виноградники тривалий час були занедбані; заходилися їх відроджувати переважно колоністи, що селилися впродовж першої половини XIX ст. Власне виноградних садів у Буджаку не було через відсутність самої традиції їх розводити: розводили

фруктові сади, в яких вирощували поряд із садовими культурами виноградні кущі.

Поступово виноградарство відвоювало одне з чільних місць у господарстві українського Придунав'я завдяки місцевому теплому клімату і піщаному ґрунту. Однак ця галузь господарства розвивалася нерівномірно – в одних волостях була більш розвиненою, в інших – менш – через брак уваги до неї і фінансування, через відсутність елементарних знань з виноградарства власниками виноградників.

Процес виноробства у Південній Бессарабії протягом майже усього XIX ст. відбувався згідно давнім звичаям і, за словами сучасників, перебував у первісному стані: виноград чавили ногами, і сік, що отримували, виливали через крани у бочки. Залишені на деякий час для бродіння, їх потім звозили у льох, і на цьому процес виноробства закінчувався. Преси для виноробства мали лише деякі поміщики в Аккермані.

У другій половині XIX ст. у Бессарабії регулярно почали проходити з'їзди і зібрання сільських господарів, що позитивно відбивалося на розвиткові виноградарської галузі. Крім того, кінець століття позначився і проведенням виноробських з'їздів. Про це, зокрема, йдеться у листі розпорядчого комітету Бессарабського зібрання сільських господарів до Аккерманської повітової земської управи від 15 листопада 1891 р.: зазначено, що останнім часом місцеве виноробство з-поміж інших галузей бессарабського сільського господарства набуло великого значення. З цієї причини Бессарабське зібрання сільських господарів за підтримки міністра державного майна ініціювало скликання у Кишиневі перший у Росії виноробський з'їзд, що мав відбуватися 1-10 лютого 1891 р.

У програму з'їзду входила і дегустація вина, яке вироблялося у Бессарабії і призначалося для продажу. Членами цього з'їзду могли бути і виноторговці виноробських регіонів Російської імперії – таким чином з'їзд мав бути зручною нагодою для їх зближення з місцевими виробниками вина¹.

Південно-бессарабські винороби брали активну участь в обміні досвідом з виноробами інших регіонів. Так, 3 жовтня 1900 р. Кавказький відділ Імператорського російського товариства садівництва звернувся до Аккерманської повітової земської управи з проханням відрядити на виставку сільського господарства і промисловості, що проводиться в Тіфлісі, свого делегата².

У відношенні Правління Аккерманського відділу Імператорського Російського товариства садівництва до відділу сільської економіки сільсько-господарської статистики Міністерства землеробства і державного майна від 16 липня 1894 р. містяться дані по виноробству і виноградарству при Аккермані і колонії посаді Шабо. Зокрема, наведені ціни десятини виноградника на піску (1 000-2 000 руб.), на чорноземі (200-500 руб.), розцінки на обробку виноградників. Ціни на вино у зазначених місцевостях коливалися від 75 коп. до 1 руб. 20 коп. за відро, а по Аккерманському повіту – від 50 коп. до 2 руб.³ – тобто були досить низькими.

У цьому ж документі наведено відомості про те, що переважна більшість вина, що виробляється в Аккерманському повіті, споживається самими ж виробниками-селянами, а надлишок збувається своїм односельцям або у найближчих селах як за гроші, так і в обмін на якісь сільсько-господарські продукти. Але останнім часом через те, що збільшилися площі виноградників і, відповідно, збільшився об'єм вина, що виробляється, його почали вивозити до найближчих торговельних центрів. Там його скупляли шинкарі для роздрібного продажу своїм невимогливим клієнтам чи крупні виноторговці, щоб додавати до вина кращої якості. Таким чином дискредитувалося гарне вино солідних фірм.

Щодо якості вина, яке вироблялося у передмістях Аккерману і по повіту загалом, то до повної зрілості вина витримували небагато виробників. Таке зріле витримане вино не користувалося попитом, оскільки з ним вже було важко вдатися до якихось

хитрощів, «маніпуляцій», на зразок виготовлення з нього хересу, драйматери та ін. Тому вино продавали вже у перший період бродіння – таке молоде, «безхарактерне» вино було дуже зручним для виробництва різного роду фальсифікату. Подібними фальсифікатами була наповнена вся імперія, а ось натуральні аккерманські вина рідко потрапляли вглиб імперії, там вони були майже неznані.

Прибуток з десятини аккерманських і шабських виноградників (на піщаному ґрунті) складав 80-120 руб., у той час як на чорноземі – до 40 руб. збитків⁴. Таке положення пояснювалося тим, що на пісках навесні відбувається швидке прогрівання корневої системи рослин. А високий рівень тепла влітку призводить до пришвидшення проходження фаз розвитку виноградних кущів, він раніше визріває у порівнянні з важкими ґрунтами. Виноградні ягоди, вирощені на піщаному ґрунті, мають більш високий вміст сахарів, відмінні смакові якості і гарний колір. Однак у цього ґрунту є і вагомий мінус – мала наявність поживних речовин, що вимагає додавання у ґрунт добрив.

Порівнюючи статистичні дані по волостях Аккерманського повіту (Малоярославецька, Кубейська, Плахтіївська, Івановсько-Болгарська, Олександрівська, Миколаївсько-Новоросійська) за 1894 р., очевидно, що серед них найбільше вина вироблялося у Кубейській волості, найменше – у Миколаївсько-Новоросійській. За найвищою ціною вино продавалося у Кубейській та Акмангінській волостях. У тих волостях, де вина отримували небагато, воно переважно випивалося самими виробниками⁵.

Загалом характеристику виноградарства і виноробства в Аккерманському повіті наприкінці XIX ст. надано у доповіді, виголошеної на скликанні 1894 р. Аккерманського повітового земського зібрання. Зазначена галузь була головним заняттям у місцевого населення. На той момент у повіті нараховувалося 22 729 виноградників, які займали площу у 11 845

дес. (і 7 955 дес., зайнятих молодими посадками). Більшість виноградників розміщувалася на чорноземному ґрунті (17 153 дес., на піщаному – 3 647 дес.) і приносила більшою мірою збитки, аніж прибутки. Найкращі виноградники розташовувалися у садах посадів Шабо, Папушої, Турлакї, трохи поступалися їм в якості виноградники Пуркарів і Раскайців. В усіх інших місцевостях повіту сади оброблялися особистою працею власників. Ціни на вино коливалися від 40 коп. до 1 руб. 20 коп. за відро⁶.

За таких умов питання введення акцизу на вино вважалось місцевою владою справжнім поштовхом до сповзання південно-бессарабського виноградарства у прірву. У копії постанови Аккерманської міської управи, написаної від руки, по питанню про акциз на вино викладено зміст доповіді гласного Аккерманської міської думи Г.О. Чевдара, виголошеної на засіданні Аккерманської міської управи. Приводом для доповіді була пропозиція Міністерства фінансів про обкладання акцизом вина. Доповідач наголошував на безсумнівній шкоді, яку завдасть такий захід і виступав за повне звільнення бессарабських вин від акцизу.

Г.О. Чевдар зауважував, що обкладання якоїсь промислової галузі можливо тільки тоді, коли ця галузь повністю розвинена – чого аж ніяк не можна було сказати про південно-бессарабське виноградарство і виноробство, що тільки почало виходити з первісного стану. Про такий стан речей уряд знав, оскільки ще у 1887 р. видав правила про безакцизний відпуск виноградного спирту для додавання у вино, про винокуріння за особливими садовласницькими патентами без сплачування спирту акцизом. Крім того, у 1888 р. уряд дозволив бессарабським виноробам продавати власне виноградне вино гуртом і в роздріб без особливого патенту. Такими пільгами уряд намагався полегшити збут аккерманських вин, збільшити прибутковість виноробства і тим самим сприяти покращенню засобів вироблення вина.

Щоправда, як зазначив Г.О. Чевдар, ці заходи не принесли бажаного результату, і аккерманські винороби, як і раніше потребували пільг і протегування⁷.

Єдиний можливий варіант, на думку доповідача, це обкладання чистого прибутку. Але і тут виникали труднощі, оскільки визначити власне чистий прибуток було майже неможливо. Ціни за відро вина в одній місцевості коливалися від 2 коп. до кількох рублів у залежності від метеорологічних даних, що змінювалися, від особистих якостей виробників. Наведений доповідачем приклад того, як вираховувалася ціна відра вина в Аккермані дає уявлення про те, яким чином це робилося і в інших місцевостях. Так, у ціну відра закладалася вартість 1 пуду винограда (наприклад, 50 коп.), вартість посуду (20 коп.), робота (5 коп.), чистий прибуток (10-15 коп.). Отже, відро вина коштувало 85-90 коп.⁸

Чиновники з міністерства фінансів на засіданні в Одесі дійшли висновку, що треба стягувати акциз у меншому розмірі, у кількості 16 коп. за відро вина. Але з наведеного розрахунку випливає, що тоді аккерманському виноробу довелося б працювати собі у збиток (адже чистий прибуток – 10-15 коп., а акциз – 16 коп.). До цього Г.О. Чевдар вважав за необхідне додати, що аккерманські винороби належать до тих, хто завжди потребує грошей на обробку садів, оскільки їм треба розраховуватися з селянами за роботу. Часто вони змушені продавати вино за будь-яку ціну і навіть нижче за встановлену, аби продати. За таких обставин аккерманські винороби ніколи не матимуть можливості виготовляти гарний конкурентноспроможний продукт.

Управа поділяла погляди доповідача і, крім того, виступила проти того, щоб виробництво вина зосередилося у руках великих підприємців. Це було б неминучим через необхідність обирати бандеролі⁹, на що у дрібних виробників не було коштів, і вони змушені були б збувати свій виноград і виноградники великим капіталістам-монополістам на ринку вина. З іншого боку

очевидною виявлялася користь від зосередження виноробства у небагатьох руках – це полегшувало контроль держави над галуззю.

Щодо нібито захисту акцизом вина від фальсифікації, це хибне уявлення управа викривала, наводячи приклад інших країн, де поряд з акцизом процвітав і фальсифікат у величезних розмірах¹⁰.

Серед заходів, запропонованих управою для врятування галузі, пропонувалося відкрити школи виноробства, полегшити умови кредитування, влаштувати хімічні лабораторії. Усі ці заходи вже були свого часу запропоновані на з'їзді виноробів у Кишиневі у 1882 р.

Аккерманська міська управа дійшла висновку, що введення акцизу є несвоєчасним, і запропонувала розпочати клопотання по звільненню аккерманського вина від акцизу, який передбачався¹¹.

Справу по врятуванню буджацького виноградарства і виноробства продовжив Аккерманський відділ Імператорського Російського товариства садівництва, розпочавши клопотання перед міністерством землеробства і державного майна про те, щоб аккерманські вина не обкладалися акцизом. Низькоприбутковість величезного числа виноградників пояснювалася у клопотанні тим, що були не визначені і відповідно, не поширені найкращі для цієї місцевості сорти винограду (у кількісному і якісному відношеннях).

У клопотанні наведено також причини складності стягування акцизу: це, по-перше, різниця у цінах на вино навіть в одній і тій самій місцевості, по-друге, відстань між садами виробників, що неминуче ускладнить процес стягування, який має відбуватися у короткий проміжок часу, поки виробляється вино. Наприкінці клопотання зазначено, що стягнення акцизу принесе уряду більше видатків, ніж прибутків через багаточисельність і розкиданість садів у Буджаку¹². Кінцеве рішення про введення акцизу мусило бути прийнятим наприкінці березня 1896 р.¹³

Щодо фальсифікації, то місцеві вина продавалися за такою низькою ціною, що фальсифікація була просто не вигідною самим фальсифікаторам¹⁴. Між тим у статті «Новоросійського телеграфу» від 10.11.1894 р. йдеться про масовий характер фальсифікації вин, якою набула Бессарабія¹⁵.

Значною мірою виноградарство у Південній Бессарабії переживало кризу і через такий руйнівний чинник, як філоксера – комаха надродини попелиць, найнебезпечніший шкідник винограду. Комаха годувалася у ґрунті корінням рослини. Завезена наприкінці XIX ст. до Європи, філоксера нанесла вагому шкоду європейським сортам винограду, які не були стійкі щодо цього шкідника.

У заражених виноградниках доводилося зрізати і спалювати надземні частини виноградних кущів, коріння, сильно пошкоджене, отруювати сернистим вуглецем, так що знищували не тільки філоксеру, але й саме коріння. Пізніше коріння викорчовувалося і протягом двох років землю під колишнім виноградником не можна було використовувати, і ніколи взагалі на ній не можна було висаджувати виноградник. Але на початковій стадії зараження філоксерою її подальшого просування можна було запобігти, і збитки обмежувалися лише десятком кущів. Навколишні рослини піддавалися «посиленому лікуванню», яке очищувало їх і запобігало зараженню філоксерою¹⁶.

Циркуляр від розпорядчої комісії Одеського філоксерного комітету (травень 1895 р.) повідомляє про те, що у деяких виноградниках на північ і північно-захід від Кишиневу і навколо Рені було відкрито значні зараження. У зв'язку з цим пропонувалося оглянути вказані виноградники. Наказувалося слідкувати за тим, щоб власники виноградників не переносили з одного виноградника до іншого ані лоз, які укорінилися, ані знарядь обробки ґрунту у виноградниках. Із заражених виноградників не можна було брати будь-які частини виноградних рослин.

До циркуляру додавався список заражених філоксерою виноградників, серед яких, зокрема, були зазначені виноградники Ізмаїльського повіту – Болграду і Рені і селищ навколо міста (Фрикацея, Анадолка, Джурджулешти, Чишмекіой, Слободзея)¹⁷.

Як ніде філоксера найкраще заводилася у чорноземному ґрунті, тому виноградарям у виноробних місцевостях рекомендувалося висаджувати виноградники на піщаному ґрунті (тим більше, що це був один із засобів укріплення піщаного ґрунту)¹⁸.

Вважалося за доцільне також в якості профілактики філоксери висаджувати американські лози, які були філоксеростійкими. Кошти на їх закупівлю, зокрема, були закладені у суму 2015 руб. (кошторису грошовій допомозі Аккерманському повітовому земству на утримання повітового комітета виноградарства і виноробства)¹⁹.

Пропозиції Аккерманської повітової земської управи щодо покращення стану буджацького виноробства і виноградарства частково були втілені у 1912-1913 рр.: в Аккерманському повіті були влаштовані дослідно-показові і субсидовані виноградники²⁰. Традицію заснування подібних господарств було закладено ще у 1832 р., коли було відкрито училище виноробства, яке за три роки перетворилося на дослідно-показове господарство, яким займався Шарль Тардан.

На засіданні повітового комітету 29 грудня 1912 р. начальник Управління садіб закордонних духовних установ в Бессарабській губернії погодився на передачу у розпорядження повітового комітету 600 руб. грошима і на 600 руб. саджанців. Гроші і саджанці призначалися для власників садів Аккерманського повіту у безвідсоткову позику строком на 8 років із погашенням боргу рівними частинами протягом останніх 5 років²¹. Позика без повернення призначалася у тих випадках, де облаштування виноградників могло мати показове значення.

До району землевпорядкування Аккерманського повіту входили Іванівка

Болгарська, Ярославка, Михайлівка, Дельжилери, Плахтіївка, Чийшия, Плоцьк, Шереметьєвка. На отруби також виділили свої землі окремі домогосподарі: у Код-Китаї (3), Гассан-Батії (3), у Постаї (1)²².

У 1912 р. розпочалися роботи по розподілу землі на отруби усієї громади у селах Пандаклія, Черкеси, Демідовка. Отрубні виділи були зроблені по селам Головне (2), Постаї (6)²³.

Метою влаштування дослідно-показових виноградників було те, щоб ознайомити населення з користю запропонованих заходів боротьби із філоксерою, демонстрування річного циклу робіт у винограднику і значення своєчасного здійснення у ньому робіт. Передбачалося, що такий виноградник буде знаходитись під безперервним спостереженням інструктора, його керівництвом і доглядом протягом 5 років. Усі витрати по облаштуванню і догляду за такими виноградниками брав на себе повітовий комітет

Аккерманський повіт був поділений на 4 інструкторські ділянки, в кожній з яких було влаштовано по одному дослідно-показовому винограднику.

У квітні 1912 р. губернська землеупорядка комісія передала Аккерманському земству 400 руб. у довгострокову позику і 8 тис. саджанців для влаштування 8 субсидованих виноградників в районі землеупорядкування. Розподіливши 400 руб. і 8 тис. саджанців у позику між 8 садівниками, кожному з них передбачалося видати по 50 руб. грошима і по 1 тис. саджанців. Наглядати за субсидованими виноградниками повинен був дільничий інспектор.

Дослідно-показові виноградники повинні були бути засаджені чотирма європейськими сортами винограду на чотирьох різних американських підвоях²⁴. Для влаштування субсидованих виноградників виділялися 2 європейські сорти на чотирьох американських підвоях²⁵.

Згідно кошторису витрат на майбутні 5 років, по влаштуванню і догляду за

виноградниками необхідно було 300 руб. (для двох виноградників, відповідно, 600 руб.)²⁶.

Судячи зі звіту агрономічного відділу Аккерманської повітової земської управи, окрім дослідно-показових і субсидованих виноградників у повіті існували земські розсадники (Сейменський, Тарутінський, Пуркарський). У звіті зазначено, що навесні 1913 р. у книгах відгуків питомників скарг немає, натомість – подяки земству за гарну якість посадкового матеріалу²⁷. Для того, щоб замовникам отримати саджанці у земських розсадниках, необхідно було надати ордер і зобов'язання, засвідчені сільськими або волосними правліннями²⁸.

Звіт-доповідь земського виноградаря-завідуючого розсадниками Аккерманського земства І.Г. Абаджера про заходи по розширенню розсадників дає уявлення про їх стан на 1912 р. Головним джерелом для отримання підвойного матеріалу був Пуркарський розсадник. Найкраще визрівав виноград у Сейменському і Тарутінському розсадниках, де осінні морози не так сильно впливали на лози – їх листя залишалось зеленим.

Виноградар Абаджер зазначив, що хоча весна і літо того року були холодними, і сонячних днів було замало (що відбиватиметься на прирості саджанців), але загальний стан шкілок²⁹ давав можливість передбачати успіх щеплення першого сорту до 30%. У 1912р. загалом у трьох розсадниках було висаджено прищеплених саджанців 757 000, неприщеплених американських живців 142 000. Після другого усунення корінців, на думку виноградаря, можна було розраховувати отримати у Сейменському розсаднику близько 123 900 прищеплених саджанців першого сорту, у Тарутінському – близько 103 200. Маточні насадження в усіх трьох розсадниках перебували в чудовому стані, що, за гарних умов визрівання, мало забезпечити доброякісний підвойний матеріал, по який не доведеться звертатися до розсадників інших земств

Серед пропозицій І.Г. Абаджера для розширення площі маточних насаджень було

придбання ділянки площею 12 дес., суміжної з Сейменським розсадником, що належав панам Вагнер. Пропозиції виноградаря підтримала Аккерманська повітова земська управа і, представляючи його звіт Аккерманському повітовому земському зібранню, клопотала також про надання кредиту у сумі 17 176 руб. 75 коп. на утримання земських розсадників у 1913 р. і на інші потреби виноградарства у повіті³⁰.

З метою покращити виноградарство в Аккерманському повіті була заснована школа робітників-виноградарів при виноградному господарстві М.К. та Н.І. Гозалових в Аккермані. Школа знаходилася у веденні Головного Управління землевпорядкування і землеробства по Департаменту землеробства. Фінансувало школу також Головне Управління, а також робили пожертви земства, товариства, приватні особи. Безпосередній нагляд за школою здійснювало Херсонсько-Бессарабське Управління землеробством і державним майном.

Школа мала підготувати кваліфікованих техніків-робітників, які повинні були пройти дворічний курс навчання. До школи приймали усіх грамотних людей віком не молодше 15 років. До програми навчання входило, крім курсу по виноградарству та виноробству, російська мова (читання і письмо), пояснення найважливіших природних явищ³¹.

Ще одним заходом у справі по вдосконаленню бессарабського виноградарства і виноробства стала організація при Бессарабській виноробній дослідній станції хімічної лабораторії. З 27 червня по 27 липня 1913 р. там працювали курси по виноробству і хімії вина. До програми курсів входило розкриття поняття вина і виноробства, стан виноробства за кордоном і у Росії, виноробські райони Росії, класифікація вин, типи вин, смакова оцінка вина, фактори виноробства (сорта винограду, клімат, ґрунт, розташування виноградників, культура винограду, технічні прийоми вироблення і витримки вина)³².

Невід'ємною складовою техніки вироблення вина були перегонні апарати, щоправда, мав який далеко не кожний винороб. Досить популярною моделлю у другій половині XIX ст. був перегонний апарат Вермореля. 4 липня 1913 р. Аккерманський повітовий комітет виноградарства і виноробства повідомляв агрономічний відділ Аккерманської повітової земської управи про те, що Департамент землеробства надіслав 10 апаратів Вермореля до Байрамцького агрономічного пункту для землеупорядчої комісії. Через те, що вони лежали без використання, повітовий комітет попросив управу передати ці апарати інструктору комітета М. Єшану, який обслуговував Байрамцьку, Плахтіївську, Саратську, Арцизьку, Татарбунарську, Дивізійську, Кулевцьку Акмангітську волості. Він мав видати апарати у безоплатне користування власникам виноградників вказаних волостей³³.

На жаль, час підйому виноградарської і виноробної галузі у Буджаку швидко завершився, можна сказати, що він завершився, власне і не розпочавшись. Край розвиткові цієї галузі поклала I Світова війна у 1914 р.

Документи виявляють чинники, що впливали на розвиток виноградарства і ті, які заважали цьому розвиткові. Матеріали з виноградарської галузі у зазначений час необхідні при вивченні сільського господарства краю і є невід'ємною складовою дослідження джерелознавства економіки Південної Бессарабії.

1 КП «Ізмаїльський архів». – Ф. 47. – Оп. 1. – Спр. 135. – Арк. 1, 2.

2 Там само. – Спр. 135. – Арк. 255.

3 Там само. – Спр. 135. – Арк. 37.

4 Там само. – Спр. 135. – Арк. 38, 39.

- 5 Там само. – Спр. 135. – Арк. 88.
 Там само. – Спр. 135. – Арк. 90.
 Там само. – Спр. 135. – Арк. 51
 Там само. – Спр. 135. – Арк. 124-231
 Там само. – Спр. 135. – Арк. 124-231.
 Там само. – Спр. 141. – Арк. 5, 8
 Там само. – Спр. 135. – Арк. 81.
 6 Там само. – Спр. 135. – Арк. 98.
 7 Там само. – Спр. 135. – Арк. 85.
 8 Там само. – Спр. 135. – Арк. 86.
 9 Бандерольна система: із сплаченого овже вина виготовляли напії, за кількістю яких нараховував ся акциз у вигляді бандеролі – наклійки, яку накліювали на посуду розміру 1 руб. з 40 градусів (градуси були одиницею об'єму). Бандеролі обиралися (викупалися) заводами і фабриками у певній кількості на певну суму, визначену законом, причому допускалися відпуск бандеролів у кредит і розстрочка платежів. Колір, форма, знаки і надписи на бандеролях встановлювало міністерство фінансів.
 10 Ф. 47. – Оп. 1. – Спр. 135. – Арк. 87.
 11 Там само. – Спр. 135. – Арк. 88.
 12 Там само. – Спр. 135. – Арк. 98.
 13 Там само. – Спр. 135. – Арк. 119.
 14 Там само. – Спр. 135. – Арк. 98, 99.
 15 Там само. – Спр. 135. – Арк. 99
 16 Там само. – Спр. 135. – Арк. 101
 17 Там само. – Спр. 135. – Арк. 102.
 18 Там само. – Спр. 135. – Арк. 253.
 19 Там само. – Спр. 153. – Арк. 403.
 20 Субсидовані виноградники – це виноградники, для розвитку яких власникам надавалися позики. Відрізнялися від дослідно-показових виноградників тим, що постійний догляд за ними здійснювали не інструктори, а самі господарі.
 21 Ф. 47. – оп. 1. – Спр. 153. – Арк. 240
 22 Там само. – Арк. 240.
 23 Там само. – Арк. 240.
 24 Підвой – коріння, що використовується як матеріал, на який прищеплюється інша рослина.
 25 Ф. 47. – Оп. 1. – Спр. 153. – Арк. 241.
 26 Там само. – Спр. 153. – Арк. 242.
 27 Там само. – Спр. 153. – Арк. 281.
 28 Там само. – Спр. 153. – Арк. 340.
 29 Школка – ділянка землі, на якій вирощують саджанці з живців.
 30 Ф. 47. – Оп. 1. – Спр. 153. – Арк. 415 а.
 31 Там само. – Спр. 153. – Арк. 420.
 32 Там само. – Спр. 153. – Арк. 285.
 33 Там само. – Спр. 153. – Арк. 319.